

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/125/31-39>

**Tovhid Hacipur**

Hüquq və İdarəetmə Xidmətləri üzrə Universitet, Tehran

<https://orcid.org/0000-0001-5984-7079>

t.hajipur73@gmail.com

## **İran cinayət hüquq sistemində qanuni müstəqil cəzalar (Ta'zirat al-Mansus al-Shar'i)**

### **Xülasə**

İslam cinayət hüququ çərçivəsində cəzaların təsnifatında cinayətlər verilmiş cəza növünə görə fərqləndirilir. Ta'zir (müstəqil/iqtidari cəza) Hudud (sabit cəzalar), Qisas (qisas) və Diyyat (qan pulu) ilə birlikdə əsas cəza kateqoriyalarından biri kimi qəbul edilir. Əvvəlki İslam Cinayət Məcəlləsində ta'zir iki növə bölünürdü: şəri (şəriət əsaslı) və qorxuducu (bāzdārandeh). 2013-cü ildə (1392 H.) qəbul edilmiş yeni İslam Cinayət Məcəlləsi “qorxuducu cəza” kateqoriyasını ləğv etdi. Bununla belə, “qanuni müstəqil cəzalar” (ta'zirat al-mansus al-shar'i) anlayışını təqdim etməklə qanunverici hakimiyyət məhkəmə sistemində anlaşılmazlıq yaratdı və əslində ta'zirin üç fərqli növünü müəyyən etdi: (1) qanuni müstəqil cəzalar, (2) qeyri-qanuni müstəqil cəzalar və (3) dövlət ta'ziri. İslam Cinayət Məcəlləsinin 115-ci maddəsinin 2-ci qeydinə əsasən qanuni müstəqil cəzalarla bağlı müəyyən məhdudiyyətlər qoyulub. Bu isə cinayət hüquq sistemində bir sıra problemlərə səbəb olmuşdur: hüquqi təbiətin qeyri-müəyyənliyi, hüquq praktikləri üçün artan anlaşılmazlıq, təqsirləndirilən şəxslərin hüquqlarının pozulması potensialı və yumşaltma və güzəşt mexanizmlərinin tətbiqinin azalması. Məqalə qanuni müstəqil cəzaların konsepsiyasını təhlil edir, onu həm İslam hüququ (fiqh), həm də qanuni hüquq baxımından araşdırır, İran cinayət hüquq sistemindəki mövqeyini müəyyən edir və İslam Cinayət Məcəlləsində yer almasının hüquqi və praktik problemlərini təqdim edir.

**Açar sözlər:** *Ta'zir, qanuni müstəqil cəza (ta'zir al-mansus al-shar'i), qeyri-qanuni müstəqil cəza, qorxuducu cəza*

**Towhid Hajipour**

University of Judicial Sciences and Administrative Services, Tehran

<https://orcid.org/0000-0001-5984-7079>

t.hajipur73@gmail.com

## **Statutory Discretionary Punishments (Ta'zirat al-Mansus al-Shar'i) in the Iranian Criminal Justice System**

### **Abstract**

In the classification of punishments under Islamic criminal law, offenses are distinguished based on the type of penalty prescribed. Ta'zir (discretionary punishment) is recognized alongside Hudud (fixed penalties), Qisas (retaliation), and Diyyat (blood money) as one of the principal categories of punishment. In the previous Islamic Penal Code, ta'zir was divided into two types: shar'i (Sharia-based) and deterrent (bāzdārandeh). The new Islamic Penal Code, enacted in 2013 (1392 H.), rightly abolished the category of “deterrent punishment.” However, by introducing the concept of “statutory discretionary punishments” (ta'zirat al-mansus al-shar'i), the legislature created ambiguity within the judiciary and effectively established three distinct types of ta'zir: (1) statutory discretionary punishments, (2) non-statutory discretionary punishments, and (3) governmental ta'zir. In Note 2 of Article 115 of the Islamic Penal Code, the legislature imposed certain limitations regarding statutory discretionary punishments. This has led to several problems within the criminal justice system, including: lack of a clear legal nature, increased ambiguity for legal practitioners, potential violations of defendants' rights, and a reduction in the application of mitigating and leniency mechanisms.

This article analyzes the concept of statutory discretionary punishments, examining its instances in both Islamic jurisprudence (fiqh) and statutory law, its position within the Iranian criminal justice system, and the legal and practical challenges arising from its inclusion in the Islamic Penal Code.

**Keywords:** *Ta'zir, statutory discretionary punishment (Ta'zir al-mansus al-shar'i), non-statutory discretionary punishment, deterrent punishment*

## Giriş

1352-ci ildə qəbul edilmiş Ümumi Cəza Məcəlləsində cinayətlər cəzalarına görə aşağıdakı kimi siniflərə bölünürdü: cənayət, cünha, xəta. İslam İnqilabının qələbəindən və qanunların şəriətə uyğunlaşdırılmasının tələb olunmasından sonra qanunverici bu cinayətlər üzrə sinifləndirməni tərk edib cəzaları əsas götürərək bölməyə başladı. Beləliklə, 1361-ci ildə İslam Cəza Məcəlləsini qəbul edərək cinayətlər üzrə bölməni saxlamayıb cəzaları dörd qrupa böldü: həd, qisas, diyə, təzir. Lakin 1370-ci ildə qanunverici bu dördlü təsnifata “məhdudlaşdırıcı cəzalar”ı da əlavə edərək beş növ cəza təyin etdi. Məhdudlaşdırıcı cəzalar bir sıra problemlər yaratdı və nəticədə 1392-ci ildə qəbul edilən İslam Cəza Məcəlləsində qanunverici bu cəzanı aradan qaldırdı. Bununla belə, qanunverici İslam Cəza Məcəlləsinin (İCM) 115-ci maddəsinin 2-ci bəndi və 135-ci maddəsinə əsasən cəzalandırma sistemində “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir cəzalarını” məcəlləyə daxil etdi. Əvvəllər bu təzir cəzaları məhkəmə zaman keçdikcə qanunvericilikdə (İslam Cəza Məcəlləsinin əvvəlki versiyası olan Cəza Məcəlləsinin 173-cü maddəsində) yalnız zaman keçməsi ilə əlaqədar tətbiq olunurdu və bu təzir cəzalarına qarışıq cəza qanunvericiliyi tətbiq edilmirdi. 115-ci maddənin 2-ci bəndi və 135-ci maddənin qəbul edilməsi ilə “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” və “şəriətdə müəyyən edilmiş təzir” anlayışları irəli sürüldü ki, bu da aşağıdakı sualları doğurdu: şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir məfhumu nədir? Şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir ilə şəriətdə nəzərdə tutulmamış təzir arasında hansı fərq və əlaqə mövcuddur? Həmçinin bu mövqə bəzi qüsurları da ortaya qoydu. Bu məqalədə biz bu suallara və yaranan qeyri-müəyyənliklərə cavab verməyə çalışacağıq.

## 2. Məfhumlar

Bu bölmədə biz təzir, eləcə də “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” məfhumlarından bəhs edəcəyik.

### 2.1. Təzir məfhumu

Şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir haqqında danışmaq üçün əvvəlcə təzir məfhumunun təhlil edilməsi zəruridir. Lüğətdə “təzir” sözü tə'dib, yəni tərbiyə etmək, cəzalandırmaq mənasını verir. Bəzi alimlər demişlər ki: “Onun miqdarı müəyyən olunmamışdır — ya tamamilə, ya da çox vaxt (Əllamə Məclisi, 1362, s. 60).” Təzir, cinayətə görə cinayətkara tətbiq olunan cəza və ya təhqirət mənasını verir ki, onun miqdarı adətən şəriət tərəfindən müəyyən edilməmişdir. Həd və təzir *Tənqih* və *Riyaz* kitablarında da eyni şəkildə təyin olunmuşdur. Yalnız onlar təziri təyin edərkən “adətən” qeydini etməmişlər. Bəlkə də səbəbi odur ki, *Şərhayi* müəllifi olan mühəqqiq təsdiq etmişdir: “Hər cinayətə görə şəriətdə müəyyən cəza nəzərdə tutulubsa, həd; əgər müəyyən olunmayıbsa, təzir adlanır” (Nəcəfi, 1404 h.q., c. 41, s. 254). Hər kim bilərəkdən və qəsdən haram iş görərsə və ya vacib şəriət hökmlərindən birini tərk etsə, şəriət hakimi cəmiyyət məsləhətinə görə ona cəza (təzir) tətbiq edir (Xoyi, 1393, c. 2, s. 163). Lüğətdə “təzir” sözü tə'dib deməkdir; şəriət baxımından isə — kimi ki, qeyd olundu — bu, cinayətkarın günah işi törətməməsi üçün tətbiq olunan cəzadır. Cinayətkar mükəlləf (hüquq sahibi şəxs) ola bilər, yoxsa olmaya da bilər; lakin ona həd cəzası tətbiq olunmur və əsasən bu cəzanın miqdarı şəriətdə müəyyən edilməmişdir (Şəhid Sani, 1413 h.q., c. 14, s. 325). Fiqh ümumində də təzir belə təyin edilir: “Təzir, günah işinə görə tətbiq olunan, lakin ona həd cəzası nəzərdə tutulmamış şəriət cəzasıdır. Məsələn, nisabdan az məbləğdə oğurluq edən, məxələs (qanunla qorunmayan mal sahibi olmayan əşya) edən və bunun kimi hallar” (Əl-Muğni, c. 10, s. 347; Gərçi tərəfindən nəql olunub, 1394, s. 106). Bunlar İslam fiqhində təzirin verilmiş təyinkləridir. Təzir İslam cəzalarından biridir və qanunverici də onu İslam Cəza Məcəlləsində cəzaların sinifləndirilməsində nəzərdə tutmuşdur. Müsbət qanunvericilikdə isə təzir belə təyin olunur: 1361-ci ildə qəbul edilmiş İslam Cəza Məcəlləsinin 115-ci maddəsinə əsasən, təzir — növü və miqdarı şəriətdə təyin olunmayan, hakimin rəyinə buraxılmış tə'dib və ya cəzadır; məsələn, həbs, pul cəzası və əsəb (ki, onun miqdarı həd cəzasından az olmalıdır).

## Tədqiqat

1370-ci ildə qəbul edilmiş İslam Cəza Məcəlləsinin 16-cı maddəsində təzir bir qədər dəyişdirilərək belə təyin olunmuşdur: “Təzir — növü və miqdarı şəriətdə təyin olunmayan, hakimin rəyinə buraxılmış tə’dib və ya cəzadır; məsələn, həbs, pul cəzası və əsəb ki, onun miqdarı həd cəzasından az olmalıdır.” Əllamə Məclisinin *Hüddud, Qisas və Diyələr* risaləsində, Ayətullah Nəcəfinin *Cövhərül-Kəlam* və Şəhid Saniyə aid *Məsəlikül-Əfham* kitablarından göründüyü kimi, onlar təzir barədə danışarkən “adətən şəriətdə miqdarı və növü müəyyən olunmamışdır” ifadəsindən istifadə etmişlər. Bunun səbəbi odur ki, bəzi təzir cəzalarının növü və miqdarı şəriətdə müəyyən edilmişdir; məsələn, Ramazan ayında həyat yoldaşı ilə yaxınlıq edənin cəzası.

### 2.2. Şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir məfhumu

Qanunverici 1392-ci ildə qəbul edilmiş İslam Cəza Məcəlləsinin 115-ci maddəsinin 2-ci bəndi və 135-ci maddəsində “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” və “şəriətdə müəyyən edilmiş təzir” ifadələrindən istifadə etmişdir. Bu ifadələrin təyini və mənasının başa düşülməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır, çünki qanunverici bu bənd və maddə əsasında bəzi qanunvericilik normalarının tətbiqini mümkün hesab etmir. Qanunverici “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir”i qanunla təyin etmədiyi və bu, fiqh termini olduğuna görə onun mənasını anlamaq üçün fiqhdən istinad etmək məcburiyyətindəyik. Bu bölmədə irəli sürülən sual budur: “Şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” nədir?

Təzir müxtəlif əsaslara görə siniflərə bölünmüşdür: məsələn, şəriət təziri və hökumət təziri; miqdarı müəyyən edilmiş təzir və miqdarı müəyyən olunmamış təzir. Bəzi alimlər açıq şəkildə şəriət təzirini hədlər kimi “nəzərdə tutulmuş cəzalar” qrupuna aid edib onu hökumət təzirindən ayrı qeyd etmişlər (Müsevi Ərdəbili, 1427, s. 38). Digərləri isə şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzirin mənasının şəriət haramlarını pozmağa görə tətbiq olunan təzir olduğunu, onun qarşısında isə hökumətin qaydalarının pozulmasına görə təyin olunan təzirlərin durduğunu qeyd etmişlər (Abbəs Zirəət, 1392, s. 81). Bu təyinlərdən aydın olur ki, bu fiqhçilər və hüquqşünaslar şəriət təzirini hökumət təzirinə qarşı qoyurlar və “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” ilə “ümumi şəriət təziri” arasında fərq qoymurlar; hər ikisini “şəriət təziri” adı ilə təsnif edirlər. Bu baxışdan çıxsaq, dolandırıcılıq, təhqir, məxələs, amanətə xəyanət kimi hallar da “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” qrupuna daxil olar.

Bəziləri isə iddia edirlər ki, cəza qanunlarının şərhində “qanunvericinin iradəsi” əsas rol oynayır və onun həqiqi iradəsini aşkar etmək üçün İslam Şurası Məclisinin ətraflı müzakirələrinə və Nəzarət Şurasının iradlarına müraciət kifayət qədər etibarlı yoldur. İslam Cəza Məcəlləsi layihəsinə Nəzarət Şurasının iradlarına, xüsusən də 29/10/1388 tarixli 12 nömrəli iradəna diqqət yetirdikdə — orada layihənin 38-ci maddəsinin (İslam Cəza Məcəlləsinin 39-cu maddəsi) tətbiqinin Ramazan orucunu pozan şəxslərin təzir cəzasına şamil edilməsi şəriətə zidd hesab olunmuşdur; həmçinin 29/10/1388 tarixli 13 nömrəli iradəda layihənin 39-cu maddəsinin (İslam Cəza Məcəlləsinin 40-cı maddəsi) tətbiqinin şəriətə zidd əməllərə görə, məhdudlaşdırıcı və hökumət təzirləri xaricində, şəriətə zidd hesab olunması — və İCM-nin 18-ci maddəsindəki təzirin təyini ilə birgə Ramazan orucunu pozana müəyyən cəza verilməməsi, bu baxışı təsdiq edir (Şəms Natri, 1393, s. 341). Lakin bizim fikrimizcə, bu təyin bir neçə səbəbə görə İslam Cəza Məcəlləsində qəbul oluna bilən təyin sayılmır: birincisi, əgər qanunvericinin “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” məfhumu altında bütün şəriət haramları üçün təzir nəzərdə tutulmuş olsaydı, bu məqsədi ifadə etmək üçün sadəcə “şəriət təziri” ifadəsi kifayət edərdi. Belə olduqda, fiqhdə yalnız xüsusi hallara aid olan “nəzərdə tutulmuş” sözünün əlavə edilməsi məqsədyönlü və şüurlu olmuşdur. İkincisi, 115-ci maddənin 2-ci bəndində qeyd olunur ki, “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” hallarında hökmün təxiri və cəzanın icrasının təxiri mümkün deyil. Lakin 47-ci maddədə təxirə və təxirə icraya tabe olmayan təzir halları sadalanır: məsələn, silahlı oğurluq, iffətsizlik, iqtisadi cinayətlər ki, 36-cı maddə və onun bəndinə əsasən dolandırıcılıq, məxələs, rüşvətxorluq və rüşvət alma daxildir. Əgər fiqhdə ümumi şəriət təziri qrupuna aid olan bu halları “nəzərdə tutulmuş” saymış olsaq, onda 115-ci maddənin 2-ci bəndinə əsasən onların təxiri mümkün olmazdı və 47-ci maddədə onların qeyd edilməsi mənasız və ləğv olunmuş hesab olunardı.

Bir çox hüquqşünas və əksər fiqhçilər isə təzir daxilində başqa bir sinifləndirməyə inanırlar. Belə ki, ümumi şəriət təzirindən əlavə, bəzi təzir hallarında növü və miqdarı müəyyən edilmişdir ki, İslam

*Cəza Məcəlləsi terminologiyasında bu, “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir”dir. Buna əsasən təziri iki qrupa bölürük:*

- **Şəriətdə miqdarı müəyyən olunmamış təzir:** burada hakimin təzirin növünü və miqdarını müəyyən etməkdə səlahiyyəti vardır və o, cəzanı minimumdan da aşağı təyin edə bilər.
- **Şəriətdə miqdarı müəyyən olunmuş təzir:** cinayətə görə şəriət tərəfindən cəzanın miqdarı müəyyən edilmişdir və bu, “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” adlanır.

*Şəriətdə miqdarı müəyyən olunmuş təziri iki qrupa bölmək olar:*

- A) **Müəyyən miqdarda təzir:** miqdarı dəqiq və sabitdir. Məsələn, Ramazan ayında həyat yoldaşı ilə yaxınlıq edən şəxsin cəzası sabit olaraq 25 əsəbdir.
- B) **Qeyri-müəyyən miqdarda təzir:** miqdarı dəqiq müəyyən olunmamış, lakin minimum və maksimum həddi təyin edilmişdir. Məsələn, İmam Xomeyninin rəyinə görə — iki qadın ehtiyacsız və qohum olmayaraq bir örtüklə örtülsə, 99 əsəbə qədər təzir alarlar (Natri, 1393, s. 340).

1392-ci ilin 02/06 tarixli 1019-07 nömrəli müşavirə rəyinə görə: “Şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” dedikdə Müqəddəs İslam Şəriətinin müəyyən əməllər üçün növ və miqdarını müəyyən etdiyi təzirlər nəzərdə tutulur. Beləliklə, nəql və ya digər şəriət dəlilləri ilə ümumi şəkildə təzir təyin olunubsa, lakin onun növ və miqdarı müəyyən olunmayıbsa, bu, “nəzərdə tutulmuş” sayılır. Görünür ki, Ali Həqiqətə Qayıtmaq Komissiyası “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir”i həm müəyyən, həm də qeyri-müəyyən miqdarda təzirləri əhatə edən “miqdarı müəyyən təzir” kimi qəbul edir və onu ümumi şəriət təzirindən ayırır; bütün haram əməllərə şəriət təziri tətbiq olunur fikrinə inanmır. Fəqihlərin təzir haqqındakı təyidlərində də qeyd olunur ki: “Lakin bəzi rəvayətlərdə bəzi təzirlərin miqdarı təyin olunmuşdur; məsələn, Ramazan ayında zina etmə, iki çılpaq şəxsin bir örtüklə örtülməsi və s.” (Gərçi, 1394, s. 105). Və ya *Cövharül-Kəlamda* təzirdən sonra belə deyilir: “Lakin beş halda təzir cəzasının miqdarı müəyyən edilmişdir...” (Nəcəfi, 1404 h.q., c. 41, s. 255). Təzir barədə əsas qayda onun təyin olunmamasıdır və onun əksər halları da belədir; lakin bəzi rəvayətlərdə təzirlərin miqdarı müəyyən edilmişdir və bu beş hal belədir... (Məhəmmədi, 1374, s. 4). Müşavirə rəyi və fəqihlərin təzir haqqındakı təyidlərinə əsasən aydın olur ki, bəzi təzirlərin miqdarı təyin olunmuşdur və fiqh terminologiyasında bunlar “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir”dir. Cəza hüququnda məfhumların şərhinə və konkret halların müəyyən edilməsinə tətbiq olunan 167-ci əsasən, “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir”i anlamaq üçün fəqihlərin təqdim etdiyi bu təyini qəbul etmək lazımdır. Beləliklə, “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” belə təyin oluna bilər: şəriət nəssində təzirə səbəb olan əməlin növü və miqdarı nəzərdə tutulmuşdur. Bu miqdar ya sabit deyil (yəni minimum və maksimum arasında dəyişir), ya da sabitdir, lakin həd cəzasının minimumundan aşağıdır və fəqihlər onu həd hesab etmir. Məsələn, Ramazan ayında həyat yoldaşı ilə yaxınlıq etmək üçün sabit 25 əsəb təyin olunmuşdur ki, bu da həd cəzasının minimumu olan 75 əsəbdən azdır.

### **3. Şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzirlərin ümumi şəriət təziri, hökumət təziri və həddən fərqləndirilməsi**

Şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzirin təyində qeyd olunduğu kimi, təzirə səbəb olan əməlin cəzasının növü və miqdarı müəyyən edilmişdir. Beləliklə, şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir ilə ümumi şəriət təziri arasındakı fərq odur ki, şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzirdə cəzanın növü, miqdarı və səbəbi müəyyən edilmişdir; ümumi şəriət təzirində isə yalnız cəzanın səbəbi müəyyən edilmiş, onun cəza olduğu qədər kifayət edilmiş, lakin şəriətdə növü və miqdarı müəyyən olunmamışdır.

Hökumət təzirində isə şəriət təzirindən fərqli olaraq nə cəzanın səbəbi, nə də növü və miqdarı şəriətdə müəyyən edilməmişdir və bu, gündəlik problemlərin və ictimai nizamın tələbləri əsasında tətbiq olunur. Şəriət təzirində isə — həm nəzərdə tutulmuş, həm də ümumi — cəzanın səbəbi şəriətdə müəyyən edilmişdir. Həd cəzalarında isə cəzanın səbəbi, növü və miqdarı şəriətdə müəyyən edilmişdir və bu miqdar sabit, dəyişməzdir və hakimin dəyişməsinə, dəyişdirilməsinə və ya başqa cəzaya çevirilməsinə icazə verilmir. Şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzirdə isə cəzanın miqdarı minimum və maksimum arasında dəyişir və sabit deyil; bəzi hallarda isə sabit olsa da, həd cəzasının minimumu olan 75 əsəbdən az olur.

#### 4. Şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzirlərin konkret halları

“Şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” məfhumunun fiqh və qanuni baxımdan təyininə və bu mövzuda mövcud fikir ayrılıqlarından sonra bu təzirlərin fiqh və qanundakı konkret hallarını araşdırmaq lazımdır.

##### 4.1. Fiqhdə şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzirlərin konkret halları

Şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzirlərin konkret halları barədə fiqhçilər arasında fikir ayrılığı mövcuddur ki, biz burada bəzi məşhur fiqhçilərin baxışlarını ümumiləşdirəcəyik.

##### İmam Xomeyninin baxışı:

*Mərhum İmam Təhrirül-Vəsilədə şəriətdə nəzərdə tutulmuş iki növ təzirdən bəhs edir:*

1. İki qadının ehtiyacsız və qohum olmayaraq bir örtüklə örtülməsi halında əhvət (ehtiyatla) 99 əsəb cəzası verilməlidir (Xomeyni, 1425 h.q., s. 470–471).
2. Ramazan ayında həyat yoldaşı ilə yaxınlıq etmək; hər birinə 25 əsəb cəzası verilir (əyni, s. 290).

##### Mühəqqiq Həllinin baxışı:

*Mühəqqiq Həlli kitablarında şəriətdə nəzərdə tutulmuş üç təzirdən bəhs edir:*

1. Müsəlman qadının həyat yoldaşının icazəsi olmadan kölə qadınla cinsi əlaqəsi; bu halda zina həddinin 1/8-i qədər təzir cəzası verilir (Mühəqqiq Həlli, 1418 h.q., c. 1, s. 218).
2. İki kişi və ya iki qadının ehtiyacsız və qohum olmayaraq bir örtüklə örtülməsi; 30–99 əsəb arası təzir cəzası verilir (əyni, s. 218–219).
3. Ramazan ayında həyat yoldaşı ilə yaxınlıq etmək: razılıq halında 25, zorlama halında 50 əsəb (Mühəqqiq Həlli, 1408 h.q., s. 275).

##### Şəhid Əvvəlin baxışı:

*Şəhid Əvvəl aşağıdakı üç halda təzir cəzasını qəbul edir:*

1. Ramazan ayında həyat yoldaşı ilə yaxınlıq — razılıqda 25, zorlamada 50 əsəb (Məhəmməd ibn Məkki, 1417 h.q., s. 256).
2. Müsəlman qadının icazəsi olmadan kölə qadınla cinsi əlaqə — zina həddinin 1/8-i qədər təzir (əyni, s. 256).
3. İki çılpaq şəxsin ehtiyacsız və qohum olmayaraq bir örtüklə örtülməsi — 30–99 əsəb (Məhəmməd ibn Məkki, 1410 h.q., s. 230).

##### Ayətullah Xoyinin baxışı:

*Ayətullah Xoyi üç halı qəbul edir:*

1. Qızın bakirəliyinin barmaqla alınması — 80 əsəb cəzası (Xoyi, 1422 h.q., s. 410–411).
2. Müsəlman qadının icazəsi olmadan kölə qadınla cinsi əlaqə — zina həddi qədər cəza (əyni, s. 297).
3. İki çılpaq şəxsin ehtiyacsız və qohum olmayaraq bir örtüklə örtülməsi — 30–99 əsəb (əyni, s. 291–294).

##### Şəhid Saniyənin baxışı:

*Şəhid Sani dörd halda təzir cəzasını qəbul edir:*

1. Ramazan ayında həyat yoldaşı ilə yaxınlıq — razılıqda 25, zorlamada 50 əsəb (Şəhid Sani, 1413 h.q., c. 14, s. 326).
2. Müsəlman qadının icazəsi olmadan kölə qadınla cinsi əlaqə — zina həddinin 1/8-i qədər təzir (əyni, s. 326).
3. Qızın bakirəliyinin barmaqla alınması — cəzanın miqdarı barədə fikir ayrılığı olduğunu qeyd edir (əyni, s. 326).
4. İki çılpaq şəxsin ehtiyacsız və qohum olmayaraq bir örtüklə örtülməsi — 30–99 əsəb (əyni, s. 326).

##### Şeyx Tusinin baxışı:

*Şeyx Tusi dörd halda təzir cəzasını qəbul edir:*

1. Müsəlman qadının icazəsi olmadan kölə qadınla cinsi əlaqə — zina həddinin 1/8-i qədər təzir (Tusi, 1400 h.q., s. 730).
2. Qızın bakirəliyinin barmaqla alınması — 30–99 əsəb (əyni, s. 699).

3. Ramazan ayında həyat yoldaşı ilə yaxınlıq — razılıqda 25, zorlamada 50 əsəb (Tusi, 1407 h.q., s. 275).
4. İki çılpaq şəxsin ehtiyacsız və qohum olmayaraq bir örtüklə örtülməsi — 30–99 əsəb (Tusi, 1400 h.q., s. 707).

**Ayətullah Nəcəfinin (Cövhərül-Kəlam müəllifi) baxışı:**

*Cövhərül-Kəlam* müəllifi şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzirləri dörd halda qəbul edir:

1. Müsəlman qadının icazəsi olmadan kölə qadınla cinsi əlaqə — zina həddinin 1/8-i qədər təzir (Nəcəfi, 1374 h.ş., c. 42, s. 372).
2. Ramazan ayında həyat yoldaşı ilə yaxınlıq — razılıqda 25, zorlamada 50 əsəb (əyni, s. 308).
3. İki çılpaq şəxsin ehtiyacsız və qohum olmayaraq bir örtüklə örtülməsi — 30–99 əsəb (əyni, s. 384).
4. Kişi və qadının bir örtüklə örtülməsi — 99 əsəb təzir (əyni, s. 290).

*Yuxarıdakı fəqihlərin baxışları əsasında məlum olur ki, məşhur fihqilər arasında şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzirlərin sayı beş hal olub:*

1. Ramazan ayında həyat yoldaşı ilə yaxınlıq etmək — 25 əsəb.
2. Daimi həyat yoldaşının icazəsiz kölə qadınla cinsi əlaqəsi — məşhur rəyə görə zina həddinin 1/8-i.
3. İki çılpaq kişinin ehtiyacsız və qohum olmayaraq bir örtüklə örtülməsi — 30–99 əsəb.
4. Qızın bakirəliyinin barmaqla alınması — Şeyx Tusi 30–99, Ayətullah Xoyi isə 80 əsəb hesab edir.
5. İki çılpaq (kişi və qadın) şəxsin bir yorganla örtülməsi — bəziləri 99 əsəb, bəziləri isə 30–99 əsəb hesab edir (Məhəmmədi, 1374, s. 4).

**4.2. İslam Cəza Məcəlləsində şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzirlərin konkret halları**

Fəqihlərin göstərdiyi hallarla İslam Cəza Məcəlləsini müqayisə etdikdə məlum olur ki, yalnız iki hal İslam Cəza Məcəlləsində mövcuddur ki, onlar üçün təzir cəzası nəzərdə tutulmuşdur.

Birinci hal: Kişi və qadının bir örtüklə örtülməsi — bu, İCM-nin 637-ci maddəsinin təzir bölməsinə daxildir. Bu maddə deyir: “Əgər arasında nikah əlaqəsi olmayan kişi və qadın qeyri-zina əxlaqiyyətə zidd əməllər (məsələn, öpüşmək və ya bir yastıqda yatmaq) törətsələr, 99 əsəbə qədər şallaqlanırlar. Əgər əməl zorlama ilə baş verərsə, yalnız zorlayıcı cəzalandırılır.” Lakin bu maddə 1397/4/26 tarixli Ali Məhkəmənin 770 nömrəli birlikdə qərarına əsasən “şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir” kimi qəbul edilməmişdir. Bu qərarda deyilir ki: “İslam Cəza Məcəlləsinin (1392) 18-ci maddəsinə əsasən, təzir — şəriət haramlarının pozulmasına və ya hökumət qaydalarının pozulmasına görə təyin olunan cəzadır və onun tətbiqi, azaldılması, təxiri, ləğvi və digər qaydaları qanunla tənzim olunur. 115-ci maddəyə əsasən, məhkəmə bütün təzir cinayətlərinə azaldılma qaydalarını tətbiq edə bilər. Lakin onun 2-ci bəndində ‘şəriətdə nəzərdə tutulmuş təzir’ — həd cəzaları kimi növü və miqdarı dəyişməz olan təzir — son qeydin tətbiqindən istisna edilmişdir. Beləliklə, Ali Məhkəmənin IX şöbəsinin İCM-nin 637-ci maddəsinə əsasən hökmə tətbiq olunan 27-ci maddə normalarının əksəriyyət səsle qəbul edilmiş və qanuni standartlara uyğun hesab edilmişdir. Bu qərar İCM-in 471-ci maddəsinə əsasən oxşar hallarda Ali Məhkəmənin şöbələri, digər məhkəmə və qurumlar üçün məcburi tətbiq olunur.”

İkinci hal: İki çılpaq kişinin bir örtüklə örtülməsi — bu, İCM-nin 237-ci maddəsinə daxildir. Bu maddə deyir: “Kişi cinsli şəxslərin ləvaat və təfxiz xaricindəki cinsi əlaqəsi — məsələn, öpüşmək və ya həvəslə toxunmaq — VI dərəcəli təzir olaraq 31–74 əsəb cəzasını gətirib çıxarır.”

*1-ci bənd: Bu hökm qadın cinsli şəxslərə də şamil edilir.*

*2-ci bənd: Bu hökm şəriətdə həd cəzasına səbəb olan hallara şamil olunmur.*

**5. İtirazlar şəriətdən nəss olunmuş təzir hökmlərinə qanunvericilikdə daırdır**

**5.1. Cinayətlərin və cəzaların qanuni olması prinsipinə zidd olması**

Cinayət hüququnun əsas prinsiplərindən biri cinayətlərin və cəzaların qanuni olması prinsipidir. Bu prinsipə əsasən, hər bir əməlin qanunla cinayət sayılıb, ona görə də qanunda müəyyən cəzanın nəzərdə tutulması vacibdir. Bu prinsipin tələbi odur ki, qanunverici cinayəti təyin edərkən onun bütün əlamətlərini aydın şəkildə göstərməli, qeyri-müəyyənlik və əhəmiyyətsizlik olmadan dəqiq tərifi verməli və açıq ifadə prinsipinə əməl etməlidir. Lakin qanunverici şəriətdən nəss olunmuş təzirlərə

dair məhz bu prinsipi pozaraq, bu anlayışı dəqiq təyin etmədən və onun konkret hallarını məhdud şəkildə sadalayaraq “şəriətən nəss olunmuş təzir” və “şəriətən müəyyən” ifadələrindən istifadə etməklə kifayətlənmişdir. Nəticədə təyin olunmuş təzirlərin konkret hallarını və tərifini müəyyənləşdirmək üçün məcburiyyət qarşısında fəqihlərin rəylərinə müraciət etmək tələb olunur. Lakin fiqh mənbələrində də bu anlayışa dair dəqiq və əhatəli bir təyin yoxdur və fəqihlər arasında onun konkret hallarına dair fikir ayrılığı mövcuddur. Bu vəziyyət cinayət məsələlərində hökumət edən qədilər üçün yalnız təlaş və çaşqınlıq yaradır. Eyni zamanda, əsasən şəriət hökmlərinin ünvanı olan və qanunvericinin əmrlərini, qadağalarını və vaciblərini əvvəlcədən bilmək məcburiyyətində olan xalq üçün isə bu vəziyyət bilinməməzlikdən başqa heç bir nəticə verməz. Bu çatışmazlığı aradan qaldırmaq, beş halın — fəqihlərin rəylərinin ümumiliyi ilə məşhur olan — hamısının cinayət sayılıb-sayılmadığını müəyyənləşdirmək, cinayətlərin və cəzaların qanuni olması prinsipini pozmadan xalqın azadlığını təhlükəyə atmayaraq və cinayət sayılıb-sayılmə sahəsini daraltmaq üçün yalnız qəti dəlillərlə kifayətlənmək lazımdır.

İslami Məcəllənin 18-ci maddəsində təzir belə təyin olunur: “Təzir, həd, qisas və diyə mövzuları altında qalmayan, “qanunla” müəyyən və tətbiq olunan cəzadır və şəriət haramlarının törədilməsi və ya hökumət qaydalarının pozulması hallarında tətbiq olunur. Təzirin növü, miqdarı, tətbiq şəraiti və azaldılması, təxirə salınması, ləğv edilməsi kimi digər hökmləri “qanunla” müəyyən edilir.”

Məhz burada təzirin təyin edilməsi və tətbiqi “qanunla” nəzərdə tutulduğu üçün yalnız qanunla, o cümlədən İ.M.-nin 36 və 169-cu maddələri və həmçinin 2, 12 və 18-ci maddələri ilə cinayət sayılan hallar təzir olaraq qəbul olunmalıdır. Bu baxımdan, yalnız İ.M.-nin 237-ci maddəsində kişi homoseksuallığı və 637-ci maddəsində əxlaqa zidd əməllər və qeyri-qanuni əlaqə halları ilə əlaqədar təzir hökmləri qanunla cinayət sayılıb, qalan hallarda fəqhdən istinad edərək şəriətən nəss olunmuş digər təzirlərin tətbiqinə icazə verilməməlidir.

## **5.2. Qəti cəzalandırılmanın qarşısının alınması qaydasına zidd olması**

Qanunverici 7 və 8-ci maddələrdə xarici məhkəmələrin hökmlərinin qəbulu və təsdiqlənməsi ilə məhdud şəkildə təsdiq vermişdir. Xarici məhkəmədə cəzanın çəkilməsi, İran cinayət hüququ sistemi çərçivəsində cəzanın çəkilməsi kimi hesab olunur və təkrar cəzalandırma olmaması təmin edilmişdir. Bu, cinayət ədalət sistemində müttəhimlərin əsas hüquqlarından biri olan təkrar mühakimə qarşısının alınması qaydasına əsaslanır. Qanunverici bu maddələrdə ümumi şəkildə “təzir cəzası” ifadəsindən istifadə etsə də, 115-ci maddənin 2-ci bəndi 7-ci maddənin b-bəndini və 8-ci maddənin a və b bəndlərini şəriətən nəss olunmamış təzirlərlə məhdudlaşdıraraq, şəriətən nəss olunmuş təzirləri təkrar cəzalandırılmanın qarşısının alınması prinsipinin şəxsiyyətindən kənarlaşdırmışdır (İlaham və Bərəhəni, 1392, c. 2, s. 113–114).

## **5.3. İslami Məcəllədə dəqiq mahiyyətə malik olmaması**

Şəriətən nəss olunmuş təzirlərin digər bir iradı onun qanunda dəqiq və aydın mahiyyətə malik olmamasıdır. Qanunverici bəzən ona “həd” hökmlərinin prinsiplərini, bəzən isə “təzir” prinsiplərini tətbiq etmişdir. Bu qeyri-müəyyənlik qanuni əhəmiyyətsizliyə səbəb olmuşdur ki, bu da qanunvericilikdə düzgün deyildir. Aydındır ki, qanunverici İslami Məcəlləni hazırlayarkən bu mövzunun fəlsəfəsindən xəbərsiz olaraq cinayət hüququna müdaxilə etmişdir. Bu da cinayət ədalət sisteminə çoxsaylı problemlər yaratmış və yalnız Şura-i Nəqabətin iradlarını aradan qaldırmaq üçün onu qəbul etmişdir. Qanunverici əvəzinə İslami Məcəllənin ümumi hissəsinə yeni maddə daxil edərək “şəriətən nəss olunmuş təzirlər həd hökmlərinin hökmlərinə tabedir və qədi onlarda dəyişiklik və təhrif etmək səlahiyyətinə malik deyildir” deməli idi. Bunun əvəzinə bəzi prinsiplərin ona tətbiq olunması, bəzilərinin isə tətbiq olunmaması ilə qəti mənaqaqlı bir yanaşma irəli sürmüşdür.

## **5.4. Cinayət hüququ institutlarının tətbiq sahəsinin azalması**

Şəriətən nəss olunmuş təzirlərin törədilməsi ilə bağlı digər bir problem odur ki, müttəhimlər və cinayətkarlar heç bir əsas olmadan bəzi lətiflik tədbirlərindən istifadə edə bilmirlər. Bizim fikrimizcə, aşağıdakı institutların bu cür təzirlərə şamil edilməməsinin heç bir məntiqi əsası yoxdur:

- 27-ci maddə: müvəqqəti həbs müddətinin cəza müddətinə daxil edilməsi;
- 39-cu maddə: 7 və 8-ci dərəcəli təzirlərdən azad edilmə;
- 40 və 45-ci maddələr: hökmlərin təxirə salınması;

- 46-cı maddə: cəzanın icrasının təxirə salınması;
- 93 və 94-cü maddələr: uşaqlar və yeniyetmələrə nisbətən hökmlərin təxirə salınması və cəzanın icrasının təxirə salınması;
- və ən önəmlisi 105-ci maddə: zamanın əfv etməsi (mürüz zamanı).

Şəriətən nəss olunmuş təzirlərin fəqhdə və qanunda hədlərin tam mahiyyətinə malik olmadığı nəzərə alınarsa, onların cinayət hüququ lətiflik tədbirlərindən istifadə etməkdən məhrum edilməsi məntiqi deyildir. Bu institutların əsas məqsədi cinayətkarların islahı və cəzanın pis nəticələrinin qarşısını almaq, onun təkrar cinayət törətməməsini təmin etməkdir. Ən önəmlisi cinayətkarın bu institutlar vasitəsilə cinayətin ağır nəticələrinə qarşı qorunmasıdır. Şəriətən nəss olunmuş təzirlər isə bu institutların tətbiqinə mane olacaq xüsusiyyətə malik deyillər. Bundan əlavə, şəriətən nəss olunmuş təzirlər baxımından cinayət ədalət institutlarından məhrum etmək, cinayətlərin azaldılması və həbsxanalarda məhbus sayının azaldılması siyasətinə ziddir.

### Nəticə

İslam İnqilabının qələbəsindən sonra uzun illər ərzində heç bir cinayət qanununda “şəriətən nəss olunmuş təzir” mövzusunda rast gəlinməmişdir. Buna görə də anlaşılmır ki, hansı problem səbəbindən Şura-i Nəqabət birdən qanuni boşluğu müşahidə etmiş və qanun layihəsinə bir sıra iradlar vermişdir. Şura-i Nəqabətin bu yanaşması tənqiddə açıqdır və onun Məclisin qərarına verdiyi iradlar qəbul edilməzdir.

*Fəqihlərin şəriətən nəss olunmuş təzirlərin hallarına dair rəylərinə əsaslanaraq, bu təzirlərdən yalnız iki hal qanunla cinayət sayılıb:*

- Kişi homoseksuallığı (İ.M., 237-ci maddə);
- Əxlaqa zidd əməllər və qeyri-qanuni əlaqə (İ.M., 637-ci maddənin təzir bölməsi).

Qeyd edək ki, İctihad Məhkəməsinin “vəhdət rəyi” ilə digər şəriətən nəss olunmuş təzirlər bu mövzuya daxil edilməmişdir. Şəriətən nəss olunmuş təzirlərin qanuna daxil edilməsi qanunvericilik və tətbiq sahəsində bir sıra çətinliklər yaratmışdır ki, bunların aradan qaldırılması üçün qanundan tamamilə silinməsi vacibdir. Bu çətinliklər aşağıdakılardır: Birincisi, qanunverici bu anlayışa dair təyin verməmiş və konkret hallarını sadalamamışdır.

Ona görə də fiqhə müraciət etmək məcburiyyətindəyik ki, fiqhədə də bu mövzu barədə fikir ayrılığı olduğu üçün qanunvericinin təyin verməməsi qəbul edilməzdir. İkincisi, onun qanunda aydın mahiyyəti yoxdur — hədlərə daxildirmi, yoxsa təzirlərə? Şübhə halında hansı hökmlərə tabedir? Həd və təzir arasında orta mövqedə yer alır. Üçüncüsü, təkrar cəzalandırılmanın qarşısının alınması prinsipinə ziddir. Dördüncüsü, qanunverici bəzi lətiflik institutlarının tətbiqini mümkün bilməmişdir ki, bu da bu institutların fəlsəfəsinə zidd olaraq heç bir məntiqi əsaslandırma daşıyır. Beləliklə, qanunun bu sahədəki çatışmazlıqlarının aradan qaldırılması və onun islah edilməsi çox vacibdir. Ən yaxşısı odur ki, qanunverici yeni maddə qəbul edərək bu anlayışı təyin etsin, konkret hallarını sadalasın və onun hansı hökmlərə tabe olması barədə aydınlıq yaratsın ki, bu şəkildə bu anlayışdan qaynaqlanan qeyri-müəyyənliklər aradan qaldırılsın.

### Ədəbiyyat

1. Əlcəbəəli Əmili (Şəhid Sani). (1410 h.q.). *Rövhatül Bəhiyyə fi Şərhi Lüməatiddiməşqiyyə*. Dauvari Kitabxanası.
2. Əlcəbəəli Əmili (Şəhid Sani). (1413 h.q.). *Məsəlikül Əfhəm* (1-ci nəşr). İslam Maarif İnstitutu.
3. Əmili (Şəhid Əvvəl). (1410 h.q.). *Əl-Məatəd-Diməşqiyyə* (1-ci nəşr). Darüt-Turasi.
4. Əmili (Şəhid Əvvəl). (1417 h.q.). *Əd-Dürus* (1-ci nəşr). İslam Nəşriyyat Bürosu.
5. Ərdəbili, M. (1392). *Ümumi cinayət hüququ* (c. 1, nəşr 30). Məyzan.
6. Həlli (Mühaqqiq Həlli). (1408 h.q.). *Şəraiul İslam*. İsmailiyan İnstitutu.
7. Həlli (Mühaqqiq Həlli). (1418 h.q.). *Muxtəsərən-Nəfiə*. Dini Nəşriyyat İnstitutu.
8. İlaham, Q., & Bərəhəni, M. (1392). *Ümumi cinayət hüququna giriş* (c. 1). Məyzan.
9. Məclisi, M. B. ibn M. T. (1362). *Risalətül Həd, Qisas və Diyyat*. İslam Əsərləri Nəşriyyatı.



10. Məhəmmədi, Ə. H. (1374). *İslami cinayət hüququ: Şəraiul İslam və Məsəlikül Əfhəmdən hədlər, təzirlər, qisas və diyələrin tərcüməsi*. Dənəşgahi Nəşriyyatı.
11. Musəvi Ərdəbili. (1427 h.q.). *Fəqhi Hədlər və Təzirlər*. Müfid Cəmiyyəti, Nəşr İnstitutu.
12. Natəri, Ş. (1393). *Müasir hüquqi sistem şərcivəsində İslami Məcəllə* (c. 1). Məyzan Nəşriyyatı.
13. Nəcəfi, M. H. (1374). *Cəvəhiri Kəlam* (4-cü nəşr). İslam Kitabxanası.
14. Nəcəfi, S. C., & Nəcəfi, M. H. (1404). *Cəvəhirul Kəlam fi Şərhi Şəraiul İslam* (c. 43, 7-ci nəşr). Dər İhyai Tüрасil Ərəbi.
15. Qurci, Ə. Q. (1394). *Hədlər, qisas, təzirlər*. Tehran Universiteti Nəşriyyatı.
16. Tusi, M. H. (1400 h.q.). *Ən-Nihayə*. Darül Kitabı Ərəbi.
17. Tusi, M. H. (1407 h.q.). *Əl-Məbsut*. Mərtəzaviyyə Cəfəri Əsərləri Yayınevi.
18. Tusi, M. H. (1407 h.q.). *Əl-Xilaf*. İslam Nəşriyyat Bürosu.
19. Xomeyni, R. (1425 h.q.). *Təhrirul-Vəsila* (1-ci nəşr). Darül Elm.
20. Xui, Ə. Q. (1393). *Təkmilətul Minhacı təkmiləsi əsasları* (c. 2). Tərcüməçi: Ə. Səid. Xorsənd.
21. Zarəət, A. (1392). *İslami Məcəllənin qısa şərhı* (1-ci nəşr). Qəqənus.

Daxil oldu: 19.09.2025

Qəbul edildi: 01.01.2026